

Kui sotsiaalmeedia-postitus võib tappa ehk näiteid Venemaal Ukraina sõjast

Ukraina sõjakogemus Venemaal näitab, et infosõjas on oluliseks lahingutandriks muutunud ka sotsiaalmeedia. Kuid mitte ainult – ilmneb, et vaenlane kasutab sotsiaalmeediat ka näiteks nii täpsema tulejuhtimise kui ka sihtmärkide tabamise kinnitamiseks. Kuidas see toimub ning milliseid samme on Ukraina astunud tsiviilisikute sotsiaalmeedia kasutusest lähtuvate ohtude ennetamiseks, uurisid Kriisiuuringute Keskuse teadurid ANNE-MAY NAGEL, SOFIA KOSTYTSKA (Ukraina) ja HANNES NAGEL.*

Selle aasta 20. märtsil levisid üle maailma fotod Kiievis asunud uhiuuest Retroville'i kaubanduskeskusest (vt foto 1), mis oli saanud Venemaa rakettide otsetabamuse. Enne seda avaldas üks kohalik blogija TikTakis video kaubanduskeskuse lähedale pargitud Ukraina sõjaväe masinatest. Kaubanduskeskuses suri rünnaku tagajärjel kaheksa inimest ning mitu sealset elamut sai tõsiselt kahjustada.

See on vaid üks paljudest näidetest, kuidas pealtnäha süütu sotsiaalmeedia harjumuspärane kasutamine – antud juhul videote postitamine – võib muutuda eluohtlikuks. Konkreetsetel juhtudel realiseerus oht nii inimeste kaitsepositsioonide kui ka moraali osas. Lisaks on

igal mõtlematul kaitseväge positsioonide filmimisel potentsiaal muutuda ohuks riiklikule julgeolekule.

Luureinfo avalikest allikatest

Retroville ja sellega sarnanevad juhtumid on seda ehmatavamad, kuna Ukraina ametivõimud on pidevalt inimesi hoiatanud, et nad hoiduksid teatud tüüpi info sotsiaalmeediasse postitamisest. Karistused avaldamisele mittekuuluva teabe postitamise eest on sätestatud ka asjakohastes õigusaktides, mis võeti samuti vastu juba esimestel päevadel pärast täiemahulise sõja puhkemist. Kiirus, millega seda teemat Ukrainas käsitleti, on iseenesest näide sotsiaalmeediast lähtuvate probleemide tõsidusest sõjaolukorras.

* Autoritel on teadusajakirjas Turvalisuskompass ilmunas ka pikem artikkel „Sotsiaalmeedia Venemaa infosõjas Ukraina sõjatandril – ohud ja vastumeetmed“.

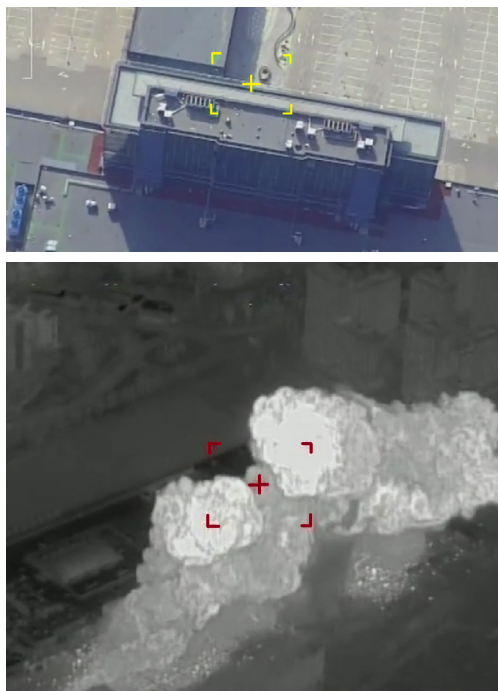

Foto 1. Kaadrid Vene relvajõudude droonivideost enne ja pärast raketilööki kaubanduskeskusele, 20. märts 2022

Probleemi kese seisneb asjaolus, et suur osa nii tsiviil- kui ka sõjaväelisest elanikkonnast kasutab mõnda nutiseadet, märkimisväärne osa omab ka mõnda aktiivset sotsiaalmeedia-kontot. Sõja ajal tähendab see, et igaüks neist võib postitada kas teksti, fotode, videote või helisalvestistena sisuliselt igal ajal, kiiresti, tihti ka asukoha tuvastamist kasutades ning seeläbi anda üldjuhul tahtmatult, vahel ehk ka tahtlikult, nähtust (nt Ukraina armee positsioonid, plaanid, aga ka info halva tulejuhtimise tulemuste ehk rakettide kohta, mis ei tabanud sihtmärki) avalikku ruumi infot, mida vaenlane saab hõlpsasti oma eesmärkide saavutamiseks kasutada. Ukraina riiklik kommunikatsiooni eriteenistus on lausa hinnanud, et avalikest allikatest pärineb hangitavast luureinfost kuni 80%.

Samuti kasutatakse sõjaolukorras, kus traditsioonilised infokanalid ei pruugi töötada, sotsiaalmeediat ka kiire info saamise ja jagamise platvormina. Tuleb arvestada, et sotsiaalmeedias olev info ei ole kontrollitud, nii on

teavitanud Venemaa näiteks nn võlts-rohekorridoridest (nt Mariupolis). Viimane tähendab, et meeleheitel tsiviilisikuid on sotsiaalmeedia-postituste kaudu juhitud evakueerimisteedeni, mida ei eksisteeri ning milleni jõudes kohatakse hoopis vaenlast.

Mida siis sellises olukorras teha, kus on tuvastatud, et oht pole vaid teoreetiline (nt Retroville'i juhtum)? Ukraina strateegilised sammud olid avalikkuse teavitamine lubatud ja keelatud käitumisest sotsiaalmeedias, täienduste sisseviimine karistusseadustikku ning ka sotsiaalmeedia ja ka teatud äppide samal eesmärgil (nt info kogumine tsiviilelanikkonna kaasabil) arendamine ning kasutusse võtmine. Samas tuleb arvestada, et ka vaenlane täiustab oma info kogumise vahendeid pidevalt, nii olemegi kuulnud nutitelefoni mängudest, mis arendati välja Venemaal eesmärgiga kasutada mängude kaudu Ukraina lapsi Ukraina armee positsioonide kohta info kogumiseks.

Venemaa infosõda ja sotsiaalmeedia

Sotsiaalmeedia relvana kasutamine on vaid üks järjekordne etapp Venemaa infosõja võimekuse edasiarendamisest. Infosõjal on Venemaal nii teoorias kui ka praktikas pikad traditsioonid, aga selle kui riikliku distsipliini ametlik ja juriidiline algus asetub 1942. aastasse, kui moodustati Punaarmee võõrkeelte sõjaline instituut, mille üks õppeaine oli eripropaganda (спецпропаганда). Kuigi eripropaganda eemaldati õppekavast 1990. aastatel pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist, võeti see hiljem, 2000. aastal, uuesti kasutusele.

Venemaa praegune infosõja operatsioonide kasutamine kujutab endast lihtsalt moodsat, internetiajastu versiooni juba väljakujunenud nõukogudeaegsest reaalsuse taastamise taktikast, kusjuures Venemaa on tunnistanud, et info-tehnoloogiaid saab kasutada tulevastes konfliktides. Venemaa läks üle ja keskendus uutele, veebipõhiste sõjapidamise meetoditele pärast 2008. aasta augustis toimunud sissetungi Gruusiasse ja seda eelkõige sellega kaasnenud siseriikliku kriitika tõttu. Pärast seda loodi ka spetsiaalsed infoväed.

Praegu on infosõda Venemaa jaoks lai ja kõikehõlmav mõiste. See hõlmab suurt valikut

ЯК НЕ СТАТИ ПОМІЧНИКОМ ВОРОГА?

МІНІСТЕРСТВО
З ПИТАНЬ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Інструкція для громадян, блогерів та ЗМІ: що можна і не можна поширювати

У БУДЬ-ЯКИЙ ЧАС

НЕ (МОЖНА І НАВІТЬ ПОТРІБНО!)

- Публікувати будь-яку інформацію, фото, відео - про переміщення або дислокацію українських заєзників, військової частини, пункти територіальної оборони, блокпости, укріплення тощо.
- Публікувати неперевірену панічну інформацію щодо кількості загиблих, постраждалих, зниклих українців.
- Розповсюджувати фейкові повідомлення про відключення зв'язку, необхідність змінювати якість налаштування в телефонах тощо.
- Публікувати неперевірені пости про допомогу/ збирання коштів. Навіть якщо це не шахраї, інформація може бути не актуальною – ви згаєте свій час і тоді, хто хоче допомогти, і тоді, кому потрібна була допомога.
- Фіксувати будь-які переміщення ворожих військ, викладати фото у соцмережі з геометками та вказівкою точного часу. Але, насамперед, повідомити в бот @stop_russian_war_bot в телеграм.
- Поширювати інформацію про загиблих, поранених, полонених окупантів – це шанс доступитися до рашістів.
- Показувати відео злочинів окупантів, поранених, полонених окупантів.
- Робити репости офіційних повідомлень органів влади та розвінчування фейків.

ТАК (МОЖНА І НАВІТЬ ПОТРІБНО!)

РАЗОМ - ДО ПЕРЕМОГИ!

Joonised 1–3. Juhised tsivilistidele (Allikas: Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2022)

tegevusi, mis koosnevad vaenulikest tegevustest, milles kasutatakse informatsiooni kui vahendit, sihtmärki või operatsioonide valdkonda. Kui sotsiaalmeedias peituvad sõjaajal märkimisväärsed ohud, siis tekib paratamatult küsimus sotsiaalmeediakasutuse piiramise võimalikkusest ja vajalikkusest nii tsiviilelanik-konna kui riikliku julgeoleku kaitseks. Niiviisi kerkib paraku üles ka sõnavabaduse põhimõte.

Sõnavabadusest ja sotsiaalmeediakasutuse piiramisest

Õigus sõnavabadusele on üks demokraatliku ühiskonna alustalasid, olles vaieldamatu väärtus, mis on lahutamatu seotud jätkusuutliku arengu ja õigusriigi põhimõtetega. Vaba maailma inimeste jaoks on ilmselge, et oma

Joonis 1.
KUIDAS MITTE SAADA VAENLASE ABILISEKS?
Juhised kodanikele, blogijatele ja meediale: mida jagada ja mitte jagada

IGAL AJAL ÄRA

- avalda mis tahes teavet, fotosid, videoid Ukraina kaitsjate, sõjaväeüksuste, territoriaalkaitseüksuste, julgeolekukontrollipunktide, kindlustuste jne liikumisest või asukohast;
- avalda kontrollimata paanilist teavet hukunute, vigastatute, kadunud ukrainlaste arvu kohta;
- levita valesõnumeid side sulgemise, mobiilsideühenduse seadete muutmise vajaduse jms kohta;
- avalda kontrollimata postitusi abi/annetuste tegemise vajaduse kohta. See ei pruugi olla pettus, kuid teave võib olla vananenud – raiskad nii nende aega, kes tahavad aidata, kui ka nende, kes vajasid abi.

TEE NII (lubatud ja isegi vajalik!):

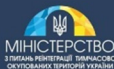
- dokumenteeri kõik vaenlase vägede liikumised, postita nende fotod koos geomärgistega ja täpse ajaga sotsiaalmeediasse. Kõigepealt teavita Telegrami boti: @stop_russian_war_bot;
- levita infot hukunute, vigastatud, kadunud okupantide kohta – see on võimalus jõuda venelasteni;
- jagage videoid okupantide kuritegudest maksimaalsele publikule;
- jagage riigivõimude ametlikke sõnumeid ja vaeinfo ümberlukkamisi.

Koos kuni võiduni!

arvamuse avaldamine Facebookis, oma mälestuste postitamine Instagramis või muu sisu jagamine internetis on miljonite inimeste jaoks tavaline igapäevane tegevus. Sellised tegevused aitavad kaasa avaliku diskursuse kujundamisele ja võimaldavad rakendada sõnavabadust.

Samas tuleb arvestada, et sotsiaalvõrgustikud on vaenlase teravdatud tähelepanu ja ehk isegi kohati ka kontrolli all. Seepärast tuleks mistahes infot avaldades kaalutleda, et isegi väga keerulistes olukordades on olemas tundlik või salastatud teave, mille avalikustamine kuulub konkreetsete reeglite alla. Siin kerkibki üles küsimus sotsiaalmeediakasutuse piiramise ja sõnavabaduse puutepunktidest.

ЯК НЕ СТАТИ ПОМІЧНИКОМ ВОРОГА?

Інструкція для громадян, блогерів та ЗМІ: що не можна поширювати

ПІД ЧАС ТРИВОГИ

- Публікувати фото/відео місцевості, де був обстріл або впаав снаряд, відео польоту ракети, момент потрапляння в об'єкт, загальний план цієї місцевості.
- Вказувати адресу, координати або докладний опис таких місць (ця інформація допомагає скоординувати дії окупантів).
- Публікувати відео, де добре видно розпізнавальні знаки: адресні таблички, номери будинків, відеом супермаркети, станції метро тощо.
- Публікувати кадри роботи наших систем ППО (розкрити це можна за характерним вибухом у повітрі, який схожий на феєрверк).
- Виходити з укриття, щоб зробити будь-які фото чи відео.

ПІСЛЯ ВИБУХУ

- Наближатися до цього місця, залишатися поруч, знімати чи фотографувати (це допомагає ворогові вести коригування вогню).

ПАМ'ЯТАЙМО! ПРОТИПОВІТНА ОБРОНА ЕФЕКТИВНА ТОДІ, КОЛИ ВОРОГ НЕ ЗНАЄ І НЕ МАЄ УВІДЕННЯ ЗРОДИКИ «КОМЕТІТЬ» ВО ВИСВІТЛЮЮЧІ ТА ПОТРОПІВАНІ РАКЕТ ДЕМАСКУЮТЬ СИСТЕМИ ППО.

Joonis 2.
KUIDAS MITTE SAADA VAENLASE ABILISEKS?
Juhised kodanikele, blogijatele ja meediale:
mida jagada ja mitte jagada

ÕHUHÄIRE AJAL ÄRA

- *avalda fotosid/videoid raketidest tabamuse saanud või tulistatud kohtadest, videoid lendavatest raketidest, raketilöökide hetkedest, territooriumi kaardistamine;*
- *märgi selliste kohtade täpset aadressi ja koordinaate (see teave aitab okupantidel oma tegevust koordineerida);*
- *avalda videoid koos identifitseerimistunnustega: aadressid, majade numbrid, tuntud supermarketid, metroojaamad jne;*
- *avalda meie õhutõrjehäirete tööd (saab identifitseerida konkreetse plahvatuse järgi õhus, sarnaselt ilutulestikuga);*
- *lahku varjendist, et teha fotosid või videoid;*
- *pärast plahvatust tule plahvatuse koha lähedale ega jää lähedale, filmi ega pildista (see aitab vaenlasel paremini sihtida).*

Pidage meesles!

Õhutõrjevahendid on tõhusad, kui vaenlane ei tea, kust see võidakse käivitada. Kõik videod õhutõrjerakettidest paljastavad õhutõrjehäireid.

Sõnavabadus on kajastatud kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICCPR) artiklis 19. Vastavalt kodaniku- ja poliitiliste õiguste konventsioonile peab sõnavabaduse mis tahes piirang või piiramine olema sätestatud seadusega, teenima ühte loetletud eesmärkidest ja olema vajalik selle eesmärgi saavutamiseks. Eelkõige on kodaniku- ja poliitiliste õiguste konventsiooni (1966) artikli 19 lõikes 3 sõnavabaduse piiramise põhjuste (eesmärkide) hulgas loetletud riikliku julgeoleku kaitse koos avaliku korra, rahvatervise või kõlbluse kaitsega. Ka Euroopa inimõiguste konventsiooni (2021) artikkel 10 tunnustab „riikliku julgeolekut“ kui võimalikku alust teatavate sõnavabaduse piirangute kehtestamiseks.

Ukraina sammud sotsiaalmeediast lähtuvate ohtude maandamiseks

Eelnevalt tõime esile, et Ukraina on sotsiaalmeediast lähtuvate ohtude maandamiseks valinud kolm teed.

1. Karistusseadustiku muudatused

Ukraina Ülemraada võttis 23. märtsil 2022 vastu muudatused Ukraina kriminaalkodeksis, millega kehtestati kriminaalkaristus riigile tarnitud relvade või laskemoona ning Ukraina vägede asukoha või liikumise kohta käiva teabe avalikustamise eest. Lähtuvalt teo tõsidusest (millist infot avaldati, kas seda tehti teadlikult või mitte) on seaduses keelatud infot avalikustanud isikutele kohalduva vanglakaristuse pikkuseks 3–12 aastat.

2. Teavituskampaaniad

Lisaks tundliku info avaldamise tagajärgede formuleerimisele seadusandluses on oluline koht ka elanikkonna informeerimisel, kuidas sõja ajal ohutult ja seaduspäraselt sotsiaalmeedias käituda. Ukraina riigiasutused ja kohalikud omavalitsused on andnud soovitusi meediategevuse kohta sõja ajal, näiteks Ukraina kaitseministeeriumi teabeagentuur Інформаційне агентство АрміяInform¹ jagas selliseid juhiseid kodanikele, blogijatele ja meediale – koostas Ukraina

1 Vt lähemalt <https://armyinform.com.ua>

ЯК НЕ СТАТИ ПОМІЧНИКОМ ВОРОГА?

Інструкція для громадян, блогерів та ЗМІ: що можна поширювати

ПІСЛЯ ТРИВОГИ

- Зафіксувати пошкодження будівель або об'єктів інфраструктури крупним планом так щоб у кадрі не потрапила навколишня місцевість. При цьому треба уникати відомих об'єктів у кадрі.
- Поділитись такими кадрами у соціальних мережах, надіслати їх на сторінки світових ЗМІ, лідерів тощо.

При цьому - якщо ви викладаєте фото пошкодження, не вказуйте точну назву об'єкта (наприклад: «дитячий садок» замість «дитячий садок №222»).

УВАГА! Відео зривання ракет або снарядів краще не викладати зовсім, особливо небезпечно це робити одразу після атаки - так ви фактично коректуйте ворога в режимі онлайн.

ajutiselt okupeeritud alade taasintegreerimise ministerium. Siin on mõned näited juhustest (vt joonised 1–3).

3. Oma kodanike nutiseadmete abil luureinfo edastajateks väljakoolitamine kampaaniate ja vastavate äppide väljatöötamise kaudu

Ukraina võttis 2019. aastal juhtmõtte „riik nutitelefonis“ all kasutusele programmi „Digitaalne riik“, rakendades e-valitsemise vahendeid ja arvukaid elektroonilisi teenuseid koos selleks loodud Digitaalse Ülemineku Ministeeriumiga. Digitaliseerimisreformi üks edukamaid projekte oli valitsustarkvara „DIIA“ („ДІІА“, mis tähendab ukraina keeles „tegevus“ ja on lühendatud vorm „держава і я“, mis tähendab „riik ja mina“) käivitamine.

Sellele äpile lisati pärast 24. veebruari puhkenud Venemaa agressiooni mitu lisavõimalust, nagu näiteks vaenlaste vägedest teavitamine või kaart, kus on näha vaenlase mineeritud ja Ukraina miinidest puhastatud alad. DIIA on ka koht, kus asuvad Ukraina kodanike passi, ID-kaardi, juhiloa, vaktsineerimistõendite (COVID) ja muude dokumentide võrgukoopiad, mida riik peab samaväärseks füüsilise dokumendiga. Viimane on oluline kõigile isikutele, kelle dokumendid on jäänud näiteks kortermajade

Joonis 3. KUIDAS MITTE SAADA VAENLASE ABILISEKS? Juhised kodanikele, blogijatele ja meediale: mida jagada ja mitte jagada

PÄRAST ÕHUHÄIRET

- *Dokumenteerige hoonete ja infrastruktuuri kahjustused lähifotodel, nii et ümbritsev on kaadrist väljas. Väitige tuntud objekte kaadris.*
- *Jagage selliseid fotosid sotsiaalvõrgustikes, saatke need maailma meediale, riigijuhtidele jne.*
- *Kui jagate fotot kahjustustest, ärge märkige objekti täpset nime (näiteks „lasteaed nr 222“ asemel „lasteaed“).*

Ettevaatust!

Videoid raketi- või raketilöökidest ei tohiks üldse avaldada. Eriti ohtlikud on need, kui neid avaldatakse kohe pärast rünnakut – nii parandate vaenlase sihtimist veebi vahendusel.

rusude alla või kiirel põgenemisel lihtsalt maha jäetud.

Õppetund ka Eestile

Tõepoolest – Ukraina riik on Venemaa infosõja võtetega kokku puutunud juba pikka aega – mitte ainult alates selle aasta veebruarikuu saatuslikust päevast, vaid juba 2014. aastast. Jah, ka Eestil ja paljudel teistel maailma (sh NATO) riikidel on samuti puuteid Venemaa infosõja väljunditega, aga aktiivses konfliktis toimuva kõrval kahvatuvad rahuaja kogemused. Seetõttu on oluline, et toetaksime Ukrainat ka infosõjas, aga ka õpiksime Ukraina kogemusest ennetamaks enamlevinud vigu.

Tsiviilelanike ja sõjaväelaste informeerimine sotsiaalmeedia kasutamise ohtudest sõja ajal enne reaalse agressiooni algust võib aidada vältida infrastruktuuri ja elutähtsa varustuse kahjustamist, tsiviilelanike vigastusi ja isegi surmajahtumeid. Samal ajal on sõja algfaasi Retroville'i juhtum valus õppetund mitte ainult Ukrainale, aga ka Eestile ja esitab põhjendatud küsimusi sisejulgeoleku asutustele: kas ja kuidas oleks sarnane olukord välja näinud näiteks Tallinnas, kui raketilöök tabanuks rahvarohket Viru keskust, ent veelgi enam, kuidas selliseid ohte maandada? ♦